

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 373.543(045)

Т. М. БАБКО

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З УЧНЯМИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ПІД ЧАС ДОПРОФІЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито специфіку організації спеціально спроектованої профорієнтаційної діяльності з учнями основної школи, результатом якої виступатиме сформованість у них готовності до свідомого й самостійного вибору наряду подальшого профільного навчання та майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *готовність учнів до вибору профілю навчання, профорієнтаційна діяльність, професійне самовизначення.*

Процес модернізації сучасної системи освіти виявляється, перш за все, у зміні методологічних підходів до виховання особистості, що росте. Згідно з вимогами сучасної освітньої нормативно-правової документації України, мета сучасної системи виховання школи полягає у формуванні морально-духовної, життєво компетентної особистості, готової до успішної самореалізації в соціумі як професіонал.

Реалізація основних положень Концепції профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах України [3] сприяє активізації процесу підготовки учнівської молоді до зваженого й усвідомленого професійного самовизначення. При цьому дуже важлива роль покладається на проведення допрофільної підготовки, провідною метою якої є надання допомоги учневі в раціональному й усвідомленому виборі майбутнього навчального профілю, створення сприятливих умов для його профільного самовизначення.

Сутність проблеми формування готовності до вибору певного профілю навчання полягає в необхідності створення спеціально спроектованої профорієнтаційної діяльності зі школярами основної школи, результатом якої є свідомий і самостійний вибір наряду подальшої професійної діяльності та майбутньої професії. Розв'язання цієї проблеми є досить актуальним у сучасній психолого-педагогічній науці, оскільки стосується вирішального моменту в життєвому становленні кожної особистості.

У сучасній педагогічній науці досліджують психологічні засоби виявлення, урахування та формування готовності учнів до профільного навчання в умовах загальноосвітньої школи (Н. Букіна, І. Гладка, С. Ільїна, Н. Костенко, С. Кривих, С. Максименко, О. Новак, В. Рибалка; С. Ривкін, А. Самодрин, Г. Шорникова); вивчають питання оновлення змісту навчання на етапі допрофільної підготовки загалом (І. Бондарев, О. Даутова, Л. Липова, В. Малишев, С. Мартиненко та ін.); розглядають теоретичні й

практичні особливості профільного навчання в школах сільської місцевості (Л. Романенко, Н. Шиян); розробляють науково-методичне забезпечення підготовки педагогічних працівників до запровадження профільного навчання й допрофільної підготовки в школі (Н. Аніскіна).

Водночас теоретичний аналіз наукових праць свідчить про те, що проблема формування в учнів основної школи готовності до вибору певного профілю навчання досліджена недостатньо як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Доцільність і актуальність вивчення згаданої проблеми зумовлені необхідністю подолання *суперечностей* між: необхідністю усвідомленого вибору школярами навчального профілю залежно від власних інтересів і можливостей та невикористаними профорієнтаційними можливостями допрофільної підготовки учнів основної школи й неефективною системою класної, позакласної та позашкільної профорієнтаційної роботи; між віковими особливостями розвитку дітей підліткового віку й недостатнім урахуванням їх у традиційній профорієнтаційній роботі.

Мета статті – розкрити специфіку реалізації спеціально спроектованої поетапної профорієнтаційної діяльності з учнями 5–9-х класів, що розроблена з урахуванням вікових особливостей розвитку дітей підліткового віку.

Вибір школярем профілю навчання є результатом проведення допрофільної підготовки і являє собою усвідомлений, вивірений і обґрунтований процес вибору кожним учнем кількох навчальних предметів для вивчення їх на профільному рівні в старшій школі. У Концепції профільного навчання виділяють п'ять загальних напрямів профільного навчання: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний (інформаційно-технологічний), художньо-естетичний, спортивний.

Таким чином, поняття “готовність учня основної школи до профільного навчання” ми розуміємо як складне особистісне новоутворення, що виявляється в усвідомленні школярем суспільної та особистісної значущості обраного напрямку навчання, його внутрішній вмотивованості на профільне вивчення певних навчальних предметів і достатньому володінні специфічними знаннями та вміннями, необхідними для практичної й професійної діяльності в обраній сфері.

Враховуючи провідні положення концепцій профільного навчання (А. Жафяров [2], В. Мадзігон і Г. Левченко [4], Є. Павлютенков [6], О. Петунін [7], А. Самодрин [8], М. Фіцула [9], Н. Ширшина [5] та ін.), досвід запровадження допрофільної підготовки у вітчизняній і зарубіжній середній загальноосвітній школі та спираючись на висновки психолого-педагогічних досліджень вікових особливостей школярів основної школи (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, Д. Фельдштейн, Г. Цукерман та ін.), нами розроблено й теоретично обґрунтовано систему поетапної організації профорієнтаційної діяльності учнів 5–6-х (пізнавально-пошуковий етап), 7-х (орієнтаційний етап) і 8–9-х класів (визначально-проектувальний етап).

Методологічною базою наведеної системи є діяльнісний і особистісно орієнтований підходи.

Організація участі учнів основної школи в спеціально спроектованій профорієнтаційній діяльності передбачає вирішення ряду специфічних завдань на кожному з визначених етапів, спрямованих на формування всіх компонентів готовності учнів основної школи до вибору профілю навчання: когнітивного, мотиваційного, діяльнісного, рефлексивного [1].

Так, на першому, *пізнавально-пошуковому, етапі*, що здійснюється в 5–6-х класах, пріоритетними є такі навчально-виховні завдання профорієнтаційного характеру:

- накопичення учнями системи знань основного навчального матеріалу на різних навчальних предметах;
- формування позитивного ставлення дітей до вивчення певних навчальних предметів;
- оволодіння учнями вміннями здійснення практичної діяльності з обраних навчальних предметів у нестандартних ситуаціях;
- стимулювання школярів до аналізу суб'єктного досвіду та самоорганізації власної участі в навчально-виховній роботі профорієнтаційного характеру.

Саме на цьому етапі як під час навчального процесу, так і в позаурочній роботі, важливо передбачити залучення учнів до виконання проблемних і розвивавальних навчальних завдань, орієнтованих на набуття первинного досвіду виконання практичної діяльності в певній предметній сфері.

Усі вищеназвані завдання виконують як під час вивчення учнями різних навчальних предметів, так і через залучення їх до участі в різноспрямованій гуртковій роботі.

Наприклад, під час формування готовності до вибору учнями гуманітарного профілю навчання діти були залучені до цілеспрямовано організованої класної та позакласної діяльності профорієнтаційного спрямування, під час якої вони розв'язували спеціально розроблені профорієнтаційні проблемні й формувальні навчальні вправи, практично-пізнавальні завдання розвивального характеру. У нашій практиці дітям пропонували подібні завдання: “Придумай декілька запитань своєму улюбленому казковому герою”, “Спробуй описати зовнішність своєї мами так, щоб було видно, наскільки ти її любиш”, “Склади словничок з нових термінів, які ти дізнався на уроках історії” тощо.

Виконання таких вправ і завдань мало на меті забезпечити достатній рівень знань учнями основного навчального матеріалу предметів гуманітарного циклу та вмінь практичної творчої й професійно орієнтованої діяльності в гуманітарній сфері.

Для формування в молодших підлітків пізнавальних інтересів до різних предметів гуманітарного циклу (мови, літератури, історії), оволодіння ними певними способами практичної гуманітарної діяльності (елементарна риторика, переклад слів і речень, складання віршів, казок тощо) та спеці-

фічними гуманітарними вміннями (редагування речень, текстів, написання творів, декламування віршів, аналізу історичних фактів тощо) на цьому етапі всі учні, що брали участь в експериментальній роботі, були задіяні в роботі різних предметних гуртків (“Світ у казці”, “Практична граматики”, “Азбука журналістики”, “У світі давніх таємниць”). Аналіз набутого досвіду та самоорганізації власної участі дітей у профорієнтаційній діяльності гуманітарного спрямування передбачив систематичне використання активізуючих пізнавально-рефлексивних методик (“Стаavimo самим собі запитання”, «Установка на, “звітність”» тощо).

На *орієнтаційному етапі*, що реалізується в 7-му класі, до пріоритетних навчально-виховних завдань профорієнтаційної діяльності належать:

- розвиток стійкого інтересу школярів до певного виду практично-пізнавальної навчальної діяльності;
- усвідомлення учнями структури й специфіки різних профільних напрямів;
- набуття вмінь виконання різних видів практичної діяльності певної навчальної сфери;
- розвиток умінь самооцінювання учнями результатів виконання практичної діяльності в певній предметній сфері.

З метою реалізації визначених завдань учням 7-х класів пропонували розв’язувати пізнавальні завдання дедалі вищої складності; використовувати складніші способи оволодіння знаннями, які через урізноманітнення пізнавальних завдань зацікавлювали не лише змістом навчального матеріалу, а й способами роботи з ним; під час проведення класних і позакласних навчальних занять застосовували прийоми спонукання розумової активності завдяки створенню ситуацій здивування, задоволення, сумніву, вагання, радості пізнання нового, невідомого або несподіваного відкриття.

Слід зазначити, що ключовим особистісним здобутком дитини на цьому етапі є актуалізація її суб’єктної позиції, сутність якої полягає в перетворенні учня з об’єкта педагогічних впливів профорієнтаційного характеру на суб’єкта педагогічної підтримки, яка покликана стати засобом ініціації власних сил і розвитку кожної дитини під час вивчення певних обраних ним навчальних предметів, запуску індивідуальних механізмів самопізнання та самовизначення учня в обраній сфері людської діяльності.

У практиці впровадження розробленої системи формування готовності до вибору учнями гуманітарного профілю навчання для школярів 7-х класів створювали ситуації вибору навчальних завдань певного типу (репродуктивних, прикладних, аналітичних, частково-пошукових, дослідницьких, творчих) і надавали можливість їх вільної тематичної диференціації (відповідно до сфери інтересів кожного учня – редагування, переклад, продовження тексту тощо).

Згадані методичні прийоми використовували для підвищення в дітей стійкості інтересів до здійснення певного виду пізнавально-практичної діяльності в гуманітарній сфері.

Для мотивації учнів до самостійного оцінювання й корекції результатів своєї роботи, формування в них умінь пізнавально-практичної гуманітарної діяльності та адекватної самооцінки власних можливостей у цій сфері учням пропонували різні профорієнтаційні ігрові завдання (“Третє зайве”, “Назви іншим словом”, “Назви ключове слово”, робота з деформованим текстом, профорієнтаційні та імітаційні ігри, “Добери слово-дубль”, “Доміно”, “Віднови послідовність слів”, “Випуск класної газети”) відповідно до основних видів діяльності людини в гуманітарній сфері.

Під час реалізації завдань *визначально-проектувального етапу*, що припадає на 8–9-й класи, розв’язують такі навчально-виховні завдання профорієнтаційної діяльності:

- систематизація школярами знань про місце різних предметних напрямів у професійній діяльності людини;
- удосконалення вмінь творчої самореалізації в певній предметній сфері;
- виховання адекватної самооцінки кожною дитиною можливостей до самореалізації в обраному профільному напрямі;
- формування в учнів мотивів самовдосконалення у вивченні певних навчальних предметів.

На цьому етапі педагогічно доцільною є організація дослідної, проектної, проектно-дослідної діяльності учнів у певній обраній ними предметній сфері; здійснення ними спроб вибору певного профілю навчання; залучення їх до відвідування факультативних занять певної предметної спрямованості, стимулювання до участі в гуманітарних міжпредметних допрофільних курсах за вибором. Організація суспільно корисної, проектної діяльності сприятиме проектуванню майбутньої індивідуальної освітньої траєкторії кожного школяра в певній предметній сфері.

Стимулювання активності учнів у соціально значущій дослідницькій та проектній діяльності сприяє вдосконаленню вміння їх творчої самореалізації в певній обраній самостійно предметній сфері, а також формуванню мотивів саморозвитку та самовдосконалення при вивченні певних навчальних предметів.

До провідних форм позакласної роботи на цьому етапі належать предметно-орієнтовані допрофільні курси за вибором, специфіку організації яких детально висвітлено в дослідженнях, присвячених розробці основ запровадження допрофільної підготовки (О. Даутова, О. Мельник, Л. Липова, Н. Новожилова, М. Фірсова, Т. Полонська та ін.)

З огляду на це, саме на визначально-проектувальному етапі треба створити оптимальні умови для здійснення дитиною самостійного вибору предметно-орієнтованих допрофільних курсів за вибором.

Так, у процесі формування готовності до вибору учнями гуманітарного профілю навчання учням пропонували відвідування гуманітарних міжпредметних допрофільних курсів за вибором і факультативних занять гуманітарної спрямованості (“Культура мовлення та стилістика” (укладач

М. Пентиліук), “Культура ділового спілкування” (укладачі І. Балмасова, О. Костійчук), “Практикум із культури ділового мовлення” (укладач М. Степанюк), “Український мовленнєвий етикет” (укладач В. Синюта), “Українська фразеологія” (укладачі О. Глазова, Ю. Кузнецов) тощо).

Під час вивчення учнями різних предметно-орієнтованих і міжпредметних допрофільних курсів за вибором (зокрема, “Англійська поруч з нами”, “Живи за правилами” (автор Т. Ремех), “Як виступати перед публікою”, “Допоміжні історичні дисципліни” (укладачі Ю. Василіук, В. Островський), “Складові вибору гуманітарного профілю навчання”, “Цінності і смисли професійної кар’єри в гуманітарній сфері”) створювали умови для усвідомлення учнями специфіки та вимог гуманітарного напрямку профільного навчання, а також пов’язаної з ним професійної сфери.

В експериментальних навчальних закладах у навчально-виховний процес була введена також програма курсу за вибором профорієнтаційного спрямування “Слово в нашому житті...”. Розроблена програма цього допрофільного міжпредметного курсу за вибором вибудовувалась як система інформаційної, діагностичної й практично випробувальної (проведення ряду “спроб вибору гуманітарного профілю навчання”) роботи. Реалізація її змісту давала змогу розв’язувати ряд профорієнтаційних завдань: ознайомити учнів зі специфікою провідних видів практичної діяльності гуманітарної предметної сфери; сформувати в учнів уявлення про профільну й професійну представленість гуманітарної галузі; розвинути в них здатність до самопізнання своїх нахилів, здібностей та потенційних можливостей щодо успішного навчання в профільному класі гуманітарного напрямку; збагатити досвід практичної участі в різних видах профільної та професійної діяльності в гуманітарній сфері; активізувати пізнавальну й творчу гуманітарну діяльність.

Для формування адекватної самооцінки кожною дитиною своїх потенційних можливостей щодо майбутнього профільного навчання в гуманітарному класі старшої школи та самореалізації в гуманітарній професійній сфері на цьому етапі учнів залучали до самодіагностичної діяльності, організованої за розробленою автором анкетною, „Чи приваблює мене гуманітарна сфера діяльності?”. Згадана анкета спрямована на з’ясування рівня здатності, зацікавленості й умотивованості кожної дитини підліткового віку до вибору гуманітарного профілю навчання та пов’язаної з ним майбутньої професійної діяльності в гуманітарній сфері. Самоаналіз результатів анкетування, організація рефлексивної діяльності учнів, що здійснювалася після виконання практичних спроб у формі самозвіту за алгоритмом “Я” – “Ми” – “Діяльність”, створення умов для вибору ними найбільш придатної форми рефлексивної діяльності (вербальна, графічне зображення змін, музичні асоціації тощо) і систематичне використання рефлексивних прийомів прогнозування мало на меті сформувати в кожного учня експериментальної групи адекватну самооцінку можливостей самореалізації в гуманітарній сфері.

Висновки. Узагальнюючи все вищезазначене, наголосимо, що наведено нами система поетапної організації профорієнтаційної діяльності учнів

основної школи, яка розроблена відповідно до вікових особливостей розвитку підлітків, була запроваджена в навчально-виховний процес ряду загальноосвітніх закладів України. У результаті діагностування учнів, які брали активну участь у запропонованих заходах, було виявлено позитивну динаміку зміни рівня їх готовності до вибору профілю навчання. Зокрема, у 56% учнів наявна сформованість стійкого інтересу й наявність позитивної внутрішньої мотивації до вивчення обраних предметів. Серед досліджуваної групи дітей 71% дев'ятикласників (28% на високому й 48% на достатньому рівні) володіють знаннями про те, з якими професіями співвідноситься обраний ними профільний напрям навчання. Понад 53% школярів (17% на високому й 36% на достатньому рівні) демонструють сформованість пізнавально-практичних умінь виконання провідних видів навчальної діяльності в обраній предметній сфері та здатність до творчої самореалізації в ній. Близько 43% учнів адекватно самооцінюють власні можливості до професійної самореалізації саме в обраному профільному напрямі.

Таким чином, можна стверджувати, що організація такої спеціально спроектованої профорієнтаційної роботи сприяє формуванню самосвідомості особистості, яка росте, і вихованню відповідальності за побудову свого подальшого професійного майбуття.

Список використаної літератури

1. Бабко Т. М. Гуманітарний профіль навчання: шляхи формування готовності учнів основної школи до його вибору : наук.-метод. посіб. / Тетяна Миколаївна Бабко. – Запоріжжя : ЗОШПО, 2010 – 95 с.
2. Жафяров А. Ж. Концепция и учебные планы пропедевтики предпрофильного обучения / Акрам Жафарович Жафяров // Профильная школа. – 2007. – № 1. – С. 47–54.
3. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2003. – № 24. – С. 3–15.
4. Мадзігон В. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах профілізації старшої школи / В. Мадзігон, Г. Левченко // Профільне навчання: теорія і практика : зб. наук. праць за матеріалами методол. семінару АПН України. – Київ, 2006. – С. 77–84.
5. Организация профильного обучения в средней школе: нормативы, планирование, рекомендации / [сост. Н. В. Ширшина]. – Волгоград : Учитель, 2007. – 121 с.
6. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) / Євген Михайлович Павлютенков. – Харків : Основа, 2008. – 128 с.
7. Петунин О. В. Формирование познавательного интереса школьников в процессе предпрофильной подготовки по предметам гуманитарного цикла / О. В. Петунин, Л. В. Трифонова // Профильная школа. – 2006. – № 1. – С. 15–18.
8. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі / Анатолій Петрович Самодрин. – Кременчук : Вид. центр Сучас. Гуманіт.-економіч. Ін-ту, за участю РВЦ ПНТУ. – 2004. – 384 с.
9. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. / Михайло Миколайович Фіцула. – вид. 2-ге, випр., доп. – Київ : Академвидав, 2007. – 560 с.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2014.

Бабко Т. М. Организация профориентационной деятельности с учащимися подросткового возраста во время допрофильной подготовки

В данной статье раскрывается специфика организации специально спроектированной профориентационной деятельности с учениками основной школы, результатом

которой будет сформированность у них готовности к сознательному выбору направления дальнейшего профильного обучения и будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: готовность учащихся к выбору профиля обучения, профориентационная деятельность, профессиональное самоопределение.

Babko T. Organization of the Profiled and Oriental Activity with Students of the Juvenile Age During Pre-profile Training in the Secondary School

The specificity of the organization of the specially designed profiled and orientational activity of students of fundamental school, which resulted in formation of their readiness to conscious and independent choice of direction for further profile education and future professional activity has been disclosed in the article. The author defines the essence of the concept of "pupil's readiness of fundamental school to profile education".

The text describes in detail the leading teaching and educational tasks of professional character for each of author's emphasis of stages of pre-profile training: cognitive and search (5–6-th forms), orientational (7-th form) and decisive-projecting (8–9-th forms). Defined tasks aimed at pupil's of the secondary school developing of all components of readiness for choice of profiled education – cognitive, motivational, active, reflexive. Moreover, the author has been presented how indicated tasks were implemented during the development of students' of fundamental school readiness for choice of humanities profile of education.

To prove the practical significance of the presented system realization of the pre-profile training, the results of students' diagnosing who took an active part in the proposed activities has been represented here.

Key words: pupil's readiness to the choice of type of studies, profiled and oriented activity, professional self-realization.